

ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) رهیافتی برای مشارکت بیشتر روستائیان در روند توسعه

مقدمه:

اغلب پژوهشها و مطالعات اجتماعی و روستایی در زمینه کسب اطلاعات از روشهایی نظیر پرسشنامه و یا بازدید سطحی استفاده می‌نمایند و پس از جمع‌آوری از طریق نرم‌افزارهای کامپیوتری به تحلیل آنها می‌پردازند. به دلیل عدم مشارکت روستائیان در طراحی پرسشنامه‌ها و تأثیر سلیق شخصی اینگونه پژوهش‌ها از کارایی لازم برخوردار نیستند. در سالهای اخیر با مشارکت مردم پروژه‌های موفق در زمینه کشاورزی انجام گرفته و امروزه واژه مشارکت بعنوان یکی از بخشهای اساسی فرهنگ توسعه به شمار می‌آید. در این زمینه برداشتهای متنوعی از آن وجود دارد که از مشارکت انفعالی تا مشارکت خودجوش متغیر می‌باشد. بررسیها نشان می‌دهد هنگامی که مردم در همه مراحل یک برنامه از طراحی تا اجرا و ارزشیابی مشارکت می‌نمایند، بهترین نتایج با کارایی بالا حاصل می‌شود. در سالهای اخیر به دلیل منفعتهای زیاد روشهای مرسوم جمع‌آوری اطلاعات، رهیافتهای روشهای مشارکتی گسترش زیادی داشته است. این رهیافتهای بهبود اصلاح و روشهای جمع‌آوری داده‌ها شروع شده و به ارزیابی مشارکتی روستایی (Participatory Rural Appraisal-PRA) معروف شده‌اند.

ارزیابی مشارکتی روستایی شکل خاصی از ارزیابی سریع روستایی (Rapid Rural Appraisal=RRA) و یک تکنیک تحقیقی است که در دهه ۱۹۹۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ بوسیله کارگزاران توسعه بین‌المللی به دنبال تغییر پارادایم توسعه و فاصله گرفتن از رهیافت بالا به پایین به رهیافت پایین به بالا در فرایند توسعه بعنوان بدیل و تکمیل‌کننده پیمایش‌های ساده و مرسوم ابداع گردید. PRA یک شیوه یادگیری از زندگی و محیط زیست روستائیان همراه با اعضای جامعه برای تحلیل و بررسی ارزشیابی محدودیتها و فرصتها، آگاه‌سازی و اخذ تصمیمات به موقع در خلال پروژه‌های توسعه می‌باشد. و بر این اساس متکی است که مردم محلی خلاق و توانا بوده و می‌توانند در امور مربوط به خود به کنکاش، تحلیل و برنامه‌ریزی دست بزنند و بعنوان یک سبک پایدار التقاطی، با ارائه شکلها و نمودارهای محلی که بوسیله خود روستائیان رسم می‌شوند، به دانش جامعه محلی مشروعیت بخشیده و توانمندی آنها را ارتقاء دهند. در این فرایند روستائیان بعنوان تحلیل‌گران مسائل در نظر گرفته می‌شوند و به ارائه نتایج می‌پردازند و در جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و ارائه نتایج دارای نقش اساسی می‌باشند در این رهیافت نقش پژوهشگران بیرونی تسهیل‌گری فرایند پژوهش است.

رابرت چمبرز در سال ۱۹۹۴، PRA را اینگونه معرفی می‌نماید، مجموعه‌ای بهم پیوسته و رشد‌یابنده از رهیافتهای روشهایی که مردم محلی شهری و روستایی را قادر می‌سازد تا ضمن ارزیابی خود به تحلیل، طراحی،

● طاهره بنکدار

کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی

● یوسف هاشمی

کارشناس ترویج و آموزش کشاورزی

PRA حاصل فراز و نشیب‌های زیادی است که در پژوهش، برنامه‌ریزی، نظارت و ارزشیابی اتفاق افتاده است. این روش نشأت گرفته از ارزیابی سریع روستایی (RRA) می‌باشد که در شکل‌گیری آن نقش عمده‌ای داشته است. یعنی ظهور PRA در دهه ۱۹۸۰ در راستای تکامل RRA بوده که در همین راستا بعضی از دیدگاهها و مفاهیم رادیکال‌تری به PRA تا رسیدن به RRA اضافه شدند.

مفهوم ارزشیابی:

واژه ارزشیابی که در فارسی اغلب مترادف اصطلاح انگلیسی evaluation دانسته شده، دارای تعاریف متعددی است. برخی ارزشیابی را در مفهوم وسیع کلمه به معنای داوری آگاهانه درباره ارزش کارها، اندیشه‌ها، راه‌حلهای و روشها برای منظوری معین و بر اساس ملاکی مشخص دانسته‌اند. بر این اساس ارزشیابی می‌تواند در جهت تأمین هدفهای زیر بکار گرفته شود:

- ۱- انجام بررسیهای مدام به منظور استفاده از نتایج حاصله برای جهت بخشیدن به فعالیتهای آتی.
- ۲- کمک در تعیین درجه و اندازه شاخصی که نشان دهد تا چه حدودی به هدفهای اختصاصی نائل آمده‌ایم.
- ۳- کمک در تعیین و تدوین آمار و ارقام در مورد محل ارزشیابی که لازمه کار در برنامه‌ریزی بعدی است.
- ۴- کمک در نشان دادن شواهدی در باب اهمیت برنامه‌های اجرا شده.
- ۵- هدایت و یا تشویق افرادی که در طرح و اجرای برنامه‌ها سهیم هستند.
- ۶- کمک در ارزشیابی و کنترل روشهای اجرایی.
- ۷- کمک به گردآوری اطلاعات جهت بهبود بخشیدن به فرایند برنامه‌ریزی.
- ۸- جلوگیری از تکرار انحرافات، رفع نقایص و ارائه راه‌حلهای مناسب.
- ۹- کمک به اتخاذ تصمیم در مورد ادامه توسعه و یا توقف برنامه.
- ۱۰- سنجش و تشخیص میزان پیشرفت کار.

تعاریف متعدد و گوناگونی از ارزشیابی وجود دارد اما در تمامی آنها ۲ مفهوم مشترک وجود دارد: ۱- در تمامی تعاریف مربوط به ارزشیابی تأکید بر واژه تصمیم‌گیری است و اینکه اگر اطلاعات حاصل از ارزشیابی برای تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار نگیرد، ارزشیابی بی‌فایده است. ۲- ارزشیابی وظیفه‌ای در حیطه اقتدار و صلاحیتهای کارشناسی تلقی شده است و در نهایت اینکه وجود معیارهای از پیش تعیین شده (و طبعاً با شاخصهای سیستماتیک و یکسان) از ضرورت‌های ارزشیابی است.

برداشتهای مختلف از اصطلاح مشارکت:

در سالهای اخیر پروژه‌های موفق زیادی در زمینه‌های آبیاری، دامپروری، کشاورزی و... با مشارکت مردم انجام شده است. امروزه اصطلاح مشارکت مردم و مشارکت مناسب بخشی از زبان عمومی سازمانهای دخیل در توسعه شده است و برداشتهای متنوعی از آن وجود دارد که دامنه آن از مشارکت انفعالی که مردم محلی نقش چندانی در آن ندارند، شروع و به مشارکت خودجوش که مردم بدون دخالت مؤسسات خارجی خودشان در امر توسعه پیشقدم می‌شوند، ختم می‌گردد.

بررسیها نشان می‌دهد زمانی که مردم در همه مراحل یک برنامه از طراحی تا اجرای آن مشارکت می‌کنند بهترین نتایج حاصل می‌شود ولی وقتی مردم فقط در مرحله جمع‌آوری داده‌ها مشارکت داده می‌شوند، نتایج بدست آمده بسیار ضعیف می‌باشد.

اصول روشهای مشارکتی:

طی دو دهه اخیر با توجه به مشکلات و ضعف پیمایشهای رسمی در ارزیابی صحیح مسائل روستایی و جهت‌گیریهای گمراه‌کننده در بازدیدهای مرسوم از روستا، رهیافت و راهبردهای مشارکتی از رشد زیادی برخوردار بوده‌اند. این روشها که به مشارکت مردم در طراحی، برنامه‌ریزی و اجرای فعالیتهای آموزشی، خدماتی و حمایتی اهمیت فراوانی می‌دهند، نقش بسزایی در برانگیختن انگیزه کشاورزان به منظور مشارکت فعالانه در برنامه‌ها دارند برای بیان روشهای مشارکتی واژه‌های مختلفی نظیر: PAP^5 , PRM^4 , $PALM^3$, FPR^2 , $DeLTA^1$, PD^{16} , RAP^{15} , RMA^{14} , SSM^{13} , RRA^{12} , ROA^{11} , RCA^{10} , RAT^9 , RD^8 , PFR^7 , PTD^6 به کار گرفته می‌شود که تمام آنها دارای اصول مهم زیر می‌باشند:

(۱) فرایند روش‌شناسی و یادگیری نظام‌مند: این فرایند به یادگیری مجموعه‌ای و فعالانه با مشارکت تمامی شرکت‌کنندگان تأکید دارد.

(۲) فرایند یادگیری گروهی: روشهای مشارکتی شامل شناختی می‌شوند که تمامی جنبه‌ها را دربرمی‌گیرند و کلیه مسائل و مشکلات موجود را با کمک مخاطبین (تحلیل‌گران) مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌دهند. این امر تنها با فعل و انفعالات گروهی میسر می‌باشد.

(۳) تسهیل‌گری کارشناسان و بهره‌برداران: روشی که در فعالیتهای مشارکتی بکار می‌رود، تلاش در انجام تغییراتی جهت پیشرفت دلخواه می‌باشد. نقش کارشناسان در این فرایند تسهیل‌گری و کمک فکری به کشاورزان است بطوریکه شخصاً مسائل خود را حل نمایند. این نقش ممکن است توسط خود بهره‌برداران ایفا شود.

(۴) دستیابی به عمل پایدار: فرایند یادگیری در روشهای مشارکتی به گونه‌ای است که درباره مسائل، مشکلات و تغییرات موجود بحث می‌شود و چون این فعالیتها با توافق همراه است و تغییرات موردنیاز با شرایط و نیازهای کشاورزان انطباق دارد از پایداری بیشتری برخوردار است.

هنگامی که مردم در همه مراحل یک برنامه از طراحی تا اجرا و ارزشیابی مشارکت می‌نمایند، بهترین نتایج با کارایی بالا حاصل می‌شود.

برخی ارزشیابی را در مفهوم وسیع کلمه به معنای داوری آگاهانه درباره ارزش کارها، اندیشه‌ها، راه‌حلهای و روشها برای منظوری معین و بر اساس ملاکی مشخص دانسته‌اند.

زمانی که مردم در همه مراحل یک برنامه از طراحی تا اجرای آن مشارکت می‌کنند بهترین نتایج حاصل می‌شود ولی وقتی مردم فقط در مرحله جمع‌آوری داده‌ها مشارکت داده می‌شوند، نتایج بدست آمده بسیار ضعیف می‌باشد.

۵) دگرگونی در یادگیری: در روشهای مشارکتی، یادگیری با مردم و از مردم به طور مستقیم و در محل به شکل چهره به چهره، بهره‌گیری از دانش اجتماعی، فنی و فیزیکی مردم صورت می‌گیرد. حرفه‌ایها باید بدانند که به شناخت دانش، مهارتها و عمل مردم نیاز دارند.

۶) انعطاف در یادگیری: در روشهای مشارکتی، فرایند یادگیری تابع یک برنامه از پیش تعیین شده و برنامه‌ریزی شده نمی‌باشد بلکه مستلزم بهره‌گیری از نظرات، روشها، بدیهه‌گوییها، دانش بومی و مسائل اجتماعی و فرهنگی بهره‌برداران است. بنابراین در روشهای گروهی بررسی نظرات مخاطبان و مشارکت آنها در طراحی و اجرای برنامه‌ها، ارزش خاصی دارد.

ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA):

ارزیابی مشارکتی شامل ارزیابی جمعی مشارکت‌کنندگان و بهره‌برداران در یک برنامه و یا پروژه می‌باشد. ارزیابی مشارکتی فرایندی مردم‌محور است زیرا بواسطه آن بهره‌برداران از پروژه به تحلیل گران و کنش گران کلیدی فرایند ارزشیابی تبدیل می‌شوند و تنها در حدود موضوعهای مورد ارزیابی باقی نمی‌مانند. ارزیابی مشارکتی بنابه دلایل زیر دارای صفات انعکاسی کنش‌گرا و در بی ظرفیت‌سازی است (Campos PRALINE, 1995).

- ۱) ارزیابی مشارکتی تنها به گذشته نمی‌نگرد بلکه پروژه‌ها را به آینده نیز رهنمون می‌سازد.
 - ۲) تولید دانش مناسب که عمل را تحت تأثیر قرار می‌دهد و به کنش اصلاحی منجر می‌شود.
 - ۳) تجهیز بهره‌برداران به توان و ابزاری که از طریق آن بتوانند محیط خویش را مطابق با نیازها تغییر دهند.
 - ۴) ایجاد فرصتی برای شرکای پروژه و بهره‌برداران که توان انعکاس پیشرفته‌ها و کمبودها را داشته باشند.
- ارزیابی مشارکتی روستایی، مجموعه‌ای روش شناختی با ماهیتی کیفی و کاربردی است که با هدف تواناسازی سکنه محلی در سامان‌بخشی به تجزیه و تحلیل‌های خود، برنامه‌ریزی و بروز کنشهای معطوف به توسعه، پدیدار شده است.

کارکردهای ارزشیابی مشارکتی:

ارزشیابی مشارکتی چهار کارکرد را هم برای آژانسهای سرمایه‌گذاری و هم برای سایر عوامل همکار در پروژه به انجام می‌رساند:

- ۱- ارزشیابی مشارکتی به ظرفیت‌سازی شرکاء در امر انعکاس، تجزیه و تحلیل و کنش‌ورزی کمک می‌کند.
- ۲- ارزشیابیهای مشارکتی به توسعه درسهایی که به کنش اصلاحی منجر شود یاری می‌دهد.
- ۳- نتایج ارزشیابی مشارکتی شرکا و مدیران برنامه را با میزانی از اطلاعات که مقاصد برنامه را با میزانی از اطلاعات که مقاصد برنامه را تأمین و منابع را قابل به کارگیری نماید، مجهز می‌سازد.
- ۴- ارزشیابیهای مشارکتی به توسعه درسهایی برای پیشبرد اجرای برنامه بوسیله کارکنان درگیر در آن یاری می‌رساند.

مشخصه‌های اصلی برای PRA:

- ۱) روش‌شناسی تحقیقات کیفی (۲) هدفمندی PRA که به دنبال تشویق گروههای حاشیه‌ای و محروم جهت ارائه دیدگاهها و اولویتها می‌باشد. (۳) مردم‌محوری (people centered) (۴) مبتنی بر عمل بودن

اصول و ارکان PRA:

اصول معرفی شده برای PRA عبارتند از:

- ۱) جریان معکوس یادگیری: یادگیری در خصوص دانش فنی و اجتماعی بومی به صورت مستقیم در جریان مراجعات محلی و رودرو با روستائیان.
- ۲) یادگیری سریع و در حال پیشرفت پژوهشگر: با کشف آگاهانه و کاربرد قابل انعطاف تکنیکها، وقت‌شناسی،

در روشهای مشارکتی، یادگیری با مردم و از مردم به طور مستقیم و در محل به شکل چهره به چهره، بهره‌گیری از دانش اجتماعی، فنی و فیزیکی مردم صورت می‌گیرد. حرفه‌ایها باید بدانند که به شناخت دانش، مهارتها و عمل مردم نیاز دارند.

جدول شماره (۱): تمایزات روشهای ارزشیابی مرسوم و مشارکتی.

سؤال ارزشیابی	مرسوم	مشارکتی
چه کسی	کارشناسان غیربومی	عضای اجتماع، کارکنان پروژه و تسهیل‌گر.
چه چیز	ماخصی از پیش تعیین شده موفقیت، هزینه صلی و بازده تولید شده.	ردم شاخصهای خویش را در زمینه موفقیت‌شناسایی می‌کنند و ممکن است این شاخصها بازده تولید را نیز دربرگیرد.
چگونه	مرکز بر عینیت علمی، فاصله ارزشیابان از مشارکت‌کنندگان، رویه‌های متحدالشکل و پیچیده، دستیابی تأخیری و محدود به نتایج	نویس ارزشیابی، روشهای ساده منطبق با فرهنگ محلی، اشتراک فوری و عمومی به نتایج بواسطه خالت محلی در فرایندهای ارزشیابی
کی	عمولاً همزمان با انجام پروژه یا برنامه و بعضی اوقات نیز در اواسط اجرای فعالیتهای مزبور	رزشیابیهای در مقیاس کوچک و در شکل مستمر
چرا	اهلیت جوابگویی توأم با قابلیت جمع‌بندی برای همین امکان ادامه سرمایه‌گذاری.	واناسازی سکنه محلی در خلق و نظارت و انجام کنش اصلاحی

هدایت موازی واقعیتها و قابلیت تکرار روشهای موجود در فرایند یادگیری از جامعه.

۳) جبران تحریفها: خصوصاً به هنگام مراجعه تسهیل‌گران به روستا که در آن باید شنیدن به جای سخن گفتن، تعمق به جای شتاب کردن بر روی موضوعات، عدم تحمیل به جای مهم جلوه دادن مسائل خاص پژوهشگران و یادگیری نکات و ترجیحات روستائیان مورد توجه قرار گیرد.

۴) نگرش سه بعدی PRA: با اطلاعات کیفی سروکار دارد. بنابراین جهت اطمینان از روایی و پایایی اطلاعات گروههای PRA با بکار بردن تکنیکهای مختلف جمع‌آوری اطلاعات از منابع و بررسی کنندگان متعدد حداقل سه منبع و مطالعه و بررسی ابعاد مختلف یک موضوع، به جمع‌آوری اطلاعات می‌پردازند.

۵) هوشیاری و انتقادپذیری توأم با انتقاد از خود: تسهیل‌گران به گونه‌ای مستمر رفتار خود را از منظر خود و سعی می‌کنند آن را بهبود بخشند و نقایص را برطرف نمایند.

۶) اشتراک اطلاعات و آرمانها: بین سکنه محلی و تسهیل‌گران از طریق برگزاری مناسبتهای آموزشی و تجارب مشترک تحقق می‌یابد.

۷) انعطاف‌پذیری PRA: چهارچوبهایی را برای تحلیل‌گران به وجود نمی‌آورد. ترکیب تکنیکهایی که در زمینه توسعه‌ای خاص مناسب است از طریق برخی از متغیرها مانند اندازه، ترکیب مهارت‌های تیم، زمان، منابع در دسترس، موضوع و محل کار تعیین خواهد شد.

۸) روحیه همکاری (کار جمعی): اطلاعات PRA به تعامل غیررسمی و طوفان اندیشه میان شرکت‌کنندگان متکی است.

۹) غفلت و بی‌دقتی در حد مناسب: در مواردی که مقایسه فعالیتها کفایت می‌کند، نیازی به برداشت بیش از حد و یا سنجش بیش از حد نیست، ما آموزش می‌بینیم که سنجش‌های مطلق بعمل آوریم. با این وجود روندها، نمره‌بندیها و رتبه‌بندیها همه مورد نیاز هستند.

کاربردهای عملی PRA:

دامنه‌های کاربرد PRA بسیار وسیع و گسترده هستند و همچنین شرایط و موضوعاتی که PRA در آنها بکار می‌رود بسیار متنوع بوده و به طور مداوم در حال گسترش هستند. در اینجا به بعضی زمینه‌های کاربرد PRA که معمول است اشاره می‌گردد:

- منابع طبیعی و کشاورزی: منابع طبیعی شامل: آبخیزداری و حفاظت از آب و خاک، اجاره‌داری و زمین‌داری، جنگل‌داری (اجتماعی، جماعتی و...) شیلات و منابع محلی، مردم، گردشگاهها و گونه‌های زیستی و برنامه‌های اجتماعی (آماده‌سازی و برنامه‌های مدیریت منابع انسانی). و کشاورزی شامل: تحقیقات مشارکتی کشاورزان، تحقیقات نظام‌های زراعی، تجزیه و تحلیل و شناخت بوسيله کشاورزان، دامپروری و دامداری آبیاری و مدیریت جامع آفات.

- برنامه‌هایی برای مساوات و برابری مانند: زنان و جنسیت، انتخاب مردم فقیر و برنامه‌های تجزیه و تحلیل خانوار و ارزشیابی مشارکتی فقر، فرصتهای درآمدی.

- بهداشت و تغذیه مانند: ارزیابی، نظارت و برنامه‌ریزی بهداشت، امنیت غذا و تغذیه، آب و اقدامات بهداشتی، وضعیت‌های بحرانی.

- سیاست شامل: اثرات تعدیل ساختاری و سایر سیاستها، ارزیابی سیاستهای فقر و سیاستهای زمین‌داری.

- سوادآموزی بزرگسالان، تحلیل‌های سازمانی، آمادگیهای جنسیتی و کودکان.

فرایند اجرای PRA:

در اجرای یک ارزیابی مشارکتی روستایی، جهت کسب نتایج مطمئن ضرورت دارد تا مراحل و فعالیتهای زیر طی شود:

۱- فعالیتهای قبل از کار میدانی ۲- فعالیتهای حین کار میدانی ۳- فعالیتهای بعد از کار میدانی

* فعالیتهای قبل از کار میدانی:

برخی از مراحل که باید قبل از شروع کار میدانی جهت آماده نمودن بستر لازم برای هماهنگی و آگاه نمودن مسئولان ذیربط در جامعه، زیر پوشش توجه اعضاء گروه تحقیقاتی طی گردد عبارتند از:

الف - استفاده از اطلاعات دسته دوم: بعنوان اطلاعات زمینه‌ای و جهت اتخاذ فرضیات اساسی از واقعیات، اهمیت زیادی دارد که مردم روستایی آن را فراهم نمایند. این اطلاعات جهت طراحی موضوعات اصلی و فرعی و یا چک لیستی جهت استفاده در کسب اطلاعات، بسیار سودمند می‌باشند.

ب - انتخاب تیم بین رشته‌ای: روشهای PRA وقتی که بوسیله یک تیم آموزش دیده بین رشته‌ای انجام می‌شود بسیار مناسب هستند. رهیافت تیمی در این روش به علت گستردگی و تنوع اطلاعات که باید سریعاً جمع‌آوری شوند، بویژه در جایی که یک فرد قادر به دسته‌بندی مدرک ثمربخشی آنها نباشد، ضروری است.

ج - تشکیل نشست توجیهی با ناظران و مسئولان ذیربط تحقیق.

* فعالیتهای حین کار میدانی:

در ارزیابی مشارکتی روستایی کار میدانی مردم‌محور است و شامل جستجوی اطلاعات درباره دانش بومی و رسوم و ویژگیهای محلی است. بنابراین اعضای تیم پژوهش باید به تحلیل و ارزیابی و شرایط ذرها در شروع کارهای مختلف و تداوم فعالیتهای میدانی بپردازند مهمترین فعالیتهای حین انجام کار میدانی عبارتند از:

الف - روستاگردی: جهت آشنایی با روستائیان و شناسایی و ملاقات با افراد کلیدی و کسب اطلاعات اولیه در

**ارزیابی مشارکتی روستایی،
مجموعه‌ای روش شناختی با
ماهیتی کیفی و کاربردی است که
با هدف تواناسازی سکنه محلی
در سامان بخشی به تجزیه و
تحلیل‌های خود، برنامه‌ریزی و
بروز کنشهای معطوف به
توسعه، پدیدار شده است.**

**دامنه‌های کاربرد PRA بسیار
وسیع و گسترده هستند و
همچنین شرایط و موضوعاتی
که PRA در آنها بکار می‌رود
بسیار متنوع بوده و به طور
مداوم در حال گسترش هستند.**

منطقه تحت پوشش و انتخاب محل‌های مناسب ضروری می‌باشد. اهمیت این مرحله از آنجا ناشی می‌شود که ممکن است بر اساس بازدید میدانی کوتاه مدت، برخی از ابزارهایی را که پیش طراحی و انتخاب شده‌اند، تغییر یا اصلاح گردند.

ب - انتخاب گروه‌های بررسی: در این راستا با توجه به اهداف و اطلاعات مورد نیاز، گروه‌های مناسب انتخاب می‌شوند.

ج - جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از تکنیک‌های مختلف.

د - جلسات گزارش‌دهی روزانه و جمع‌بندی نتایج.

ه - تحلیل و بررسی نتایج بدست آمده با روستائیان.

* فعالیت‌های بعد از کار میدانی:

الف - جمع‌بندی اطلاعات موجود ب - سازماندهی اطلاعات بر اساس اهداف ج - پی‌گیری نتایج بدست آمده.

زمان و مکان اجرای PRA:

عواملان توسعه و ارزیابی مشارکتی روستایی باید زمان‌های مناسب و مورد نظر رهبران محلی را بدانند؛ از جمله زمان شخم زدن، کاشت، برداشت و همچنین ایام سوگواری، جشنها و مناسبت‌ها، وقت مناسبی برای ارزیابی نیست.

به طور متوسط برای انجام PRA معمولاً ۳ روز وقت لازم است، البته بسته به ماهیت و اهمیت موضوع ممکن است این مدت زمان به یک یا دو روز کاهش یابد و یا پنج تا شش روز به طور بینجامد. مدت زمان لازم برای PRA به عوامل زیر بستگی دارد:

- میزان وقت اعضاء جامعه و تسهیل‌گران

- تعداد پژوهشگران بیرونی یا کشاورزان مترقی موجود برای تسهیل‌گری فرایند PRA

- تعداد مشارکت‌کنندگان علاقمند و توانا

هر جزء فعالیت اجرای PRA چند ساعت (۲ تا ۴ ساعت) وقت می‌برد. اما بعضی فعالیت‌ها ممکن است زمان کمتری حتی نیم ساعت وقت لازم داشته باشند و برعکس بعضی فعالیت‌ها ممکن است یک روز کامل به طول بینجامد (مثل پیمایش مشترک) که این امر به موارد زیر وابسته است:

- سطح جزئیات اطلاعات مورد نیاز

- تجربه‌های قبلی تسهیل‌گری در زمینه کار با ابزارهای PRA

- مدت زمانی که اعضاء جامعه برای درک و اجرای فعالیت‌های مربوط لازم دارند.

بهترین مکان‌ها برای اجرای ارزیابی مشارکتی روستایی مسجد، حیاط مدرسه، زیر سایه درختان یا هرگونه محل مناسب و عمومی دیگر است که در روستا، جنگل، مرتع و غیره بدست می‌آید و قابلیت تجمع مردم روستایی اعم از مرد و زن را دارد.

نقش پژوهشگران و مجریان برنامه‌های توسعه در PRA:

مهمترین نقش پژوهشگران بیرونی در روش‌های مشارکتی، تسهیل‌گری می‌باشد. وظیفه اصلی تسهیل‌گر، تسهیل فرایند PRA است. همچنین حفظ نگرش صحیح در تمام مدت زمان اجرای آن و بهبود مشارکت واقعی بین اعضاء از وظایف دیگر تسهیل‌گر می‌باشد. به طور کلی نقش‌های اصلی تسهیل‌گر می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

(۱) در اولین تماس با اجتماع مورد نظر باید هدفها و مفاهیم روش مورد استفاده را شرح داده و فواید و محدودیت‌ها، نتایج بالقوه و کاربرد آن را توضیح داد. داشتن شور و اشتیاق برای کار با مردم روستایی در این مرحله ضروری است.

(۲) در طول تهیه و تدارک برنامه، تسهیل‌گر باید با گروه‌های محلی در زمینه مکان و زمان انجام فعالیت مورد نظر به توافق برسد. همچنین منابع و کمیته‌های مختلف مشارکت‌کننده را با توافق همدیگر مشخص کند.

(۳) در موقع شروع عملی برنامه، تسهیل‌گر باید یک مقدمه شفاهی مختصر را ارائه داده و سپس اعضاء شرکت‌کننده را برای وارد شدن در PRA راهنمایی کند.

(۴) تسهیل‌گر در طول اجرای برنامه باید همواره رفتار مؤدبانه‌ای داشته باشد و علاقمندی خود را نسبت به مشارکت و یادگیری حفظ نماید. وی نباید نظر شخصی خود را به اعضاء گروه تحمیل کند بلکه باید به تصمیم‌ها و عقاید ابراز شده اعضاء احترام بگذارد و تلاش نماید تا همه اعضاء مشارکت فعالی داشته باشد.

مزایای روش ارزیابی مشارکتی روستایی:

اهم مزایای به کارگیری روش ارزیابی مشارکتی روستایی عبارتند از:

(۱) استفاده از روش‌های مصاحبه گروهی برای تبادل، کنترل و واری و ایمی اطلاعات با استفاده از حافظه جمعی پاسخگویی.

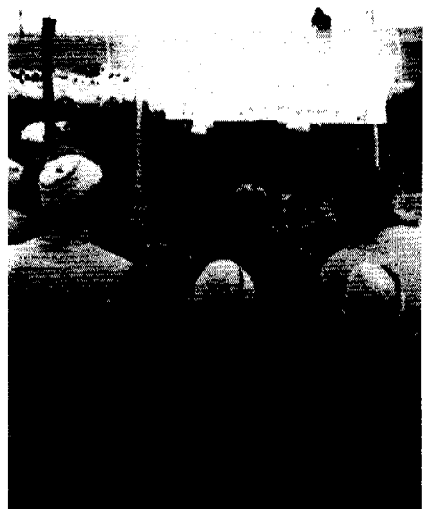
(۲) توجه به گروه‌های حاشیه‌ای و اقلیت.

(۳) عدم دخالت پیش‌فرض‌های محقق در کلیه مراحل تحقیق.

(۴) روستائیان نقش اصلی را در توصیف، تحلیل و طبقه‌بندی نیازها و نگرشها، ترجیحات و ارزیابیها از مسائل و پدیده‌های مورد بررسی دارند.

(۵) تواناسازی روستائیان در کشف، تجزیه و تحلیل، بیان و یادگیری مسائل.

روستاگردی جهت آشنایی با روستائیان و شناسایی و ملاقات با افراد کلیدی و کسب اطلاعات اولیه در منطقه تحت پوشش و انتخاب محل‌های مناسب ضروری می‌باشد.

۶) آزادی روستائیان در انتخاب قالب ارائه اطلاعات.

۷) تقویت روحیه مشارکت.

۸) فاصله زمانی کم بین فرایند جمع آوری اطلاعات و استخراج و تحلیل داده ها.

۹) رابطه صمیمانه بین محقق و گروه مورد بررسی.

۱۰) کاهش هزینه های مطالعاتی

۱۱) تحقیق مشارکتی با نوعی توافق و تعهد جمعی نسبت به موضوعات همراه است.

محدودیت‌های روش ارزیابی مشارکتی PRA:

- مهمترین محدودیت‌های روش ارزیابی مشارکتی روستایی عبارتند از:
- تعمیم دادن بر اساس اطلاعات بسیار کم و یا آگاهی‌های بسیار پائین
- افزایش انتظارات جامعه‌ای که PRA در آن اجرا شده است.
- عدم تفاهم با جامعه و یا ترس افراد محلی از محققان بیرونی
- مشکل در پیدا کردن پرسش‌های واقعی برای پرسیدن
- رفتن در فرایندهای خیلی سریع که امکان تحلیل در آنها وجود ندارد.
- قصور در دخالت همه اعضای جامعه به ویژه فقیرترها و زنان.
- مشکل یافتن تیم واقعی و یکدست دارای تجربه برای کامل نمودن تحقیق.
- عدم درک فلسفه مشارکت در PRA.

تسهیل‌گر در طول اجرای برنامه
باید همواره رفتار مؤدبانه‌ای
داشته باشد و علاقمندی خود را
نسبت به مشارکت و یادگیری
حفظ نماید. وی نباید نظر
شخصی خود را به اعضای گروه
تحمیل کند بلکه باید به
تصمیم‌ها و عقاید ابراز شده
اعضاء احترام بگذارد.

مقایسه PRA با تحقیقات پرسشنامه‌ای:

PRA در مقایسه با سایر روش‌های تحقیق

تحقیق پرسشنامه‌ای	ارزیابی مشارکتی
۱) بلند مدت	کوتاه مدت
۲) هزینه بالا	کم هزینه
۳) ثابت و ایستا	انعطاف‌پذیر
۴) مشارکت پایین	مشارکت بالا
۵) تحلیل در اداره	تحلیل فوری و بلافاصله
۶) تحلیلهای آماری پیچیده	تحلیل عاملی کمتر
۷) پرسشنامه‌های رسمی	مصاحبه نیمه ساختار یافته
۸) نمونه‌های هتادفی	مونه‌های انتخابی و از پیش تعیین شده
۹) سرشماری (یکایک پرسیدن)	گروه‌های بررسی
۱۰) پرسشگر	نیم چند رشته‌ای
۱۱) سلسله مراتبی	غیر سلسله مراتبی
۱۲) بهترین روش برای جمع‌آوری، ارائه و تحلیل آماری و کمی	بهترین روش برای یادگیری، عقاید، رفتارها و بینش‌های مردم روستایی

عمده فعالیت‌های پژوهشی کشور
به منظور حل مسائل و مشکلات
باید بر اساس نیازها و تقاضای
مردم بوده و کلیه ویژگیها و
خصوصیات را در نظر گیرد تا
تناسب کافی میان پذیرندگان
فناوری و یافته‌های تحقیقاتی
وجود داشته باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

روش‌های ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA)، روش شناختی بوده که انسان را اصل و اساس توسعه می‌داند و در اجرای کلیه فعالیت‌های پژوهشی و تحقیقاتی، ملاک اساسی را بر توجه بر خصوصیات، ویژگیها و وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مردم قرار می‌دهد. عمده فعالیت‌های پژوهشی کشور به منظور حل مسائل و مشکلات باید بر اساس نیازها و تقاضای مردم بوده و کلیه ویژگیها و خصوصیات را در نظر گیرد تا تناسب کافی میان پذیرندگان فناوری و یافته‌های تحقیقاتی وجود داشته باشد.

ترویج در حال حرکت به سوی گسترش دانش از یادگیری متمرکز به سمت یادگیری براساس نیاز می‌باشد. با

بکارگیری PRA و رهیافتهای مشارکتی دیگر، مروجان و محققان فرصت مناسبی برای کار با همدیگر پیدا می کنند، با کشاورزان در ارزیابی نیازهای اصلی شان مشورت می کنند و به توافق می رسند، در نتیجه همه اعضاء به اهمیت نقش همدیگر واقف می شوند. کشاورزان اطمینان حاصل می کنند که بیرونی ها می توانند بدون تحمیل نظرشان، به آنها کمک نمایند. در چنین محیطی که همه عناصر لازم از قبیل نظامهای جدید یادگیری مشارکتی و محیطهای یادگیری جدید فراهم باشند، تغییرات پایداری حاصل می شود.

تمرکز روشهای یادگیری مشارکتی بیشتر بر چگونگی یادگیری و با چه کسی یادگرفتن می باشد تا مطلب مورد یادگیری. این امر نقشهای تازه ای برای متخصصان توسعه ایجاد نموده، بطوری که منجر به حرفه ای جدید، با ارزشها، روشها و رفتارهای نو شده است.

پیشنهاد می گردد نگاههای دولتی و غیردولتی که مسنول توسعه جامعه و روستا هستند، مشارکت مردم را در فرایندهای برنامه ریزی توسعه و تصمیم گیری در نظر داشته و شیوههایی را به این منظور کسب کنند.

برای انجام سیاست توسعه روستایی، رهیافت برنامه ریزی پایین به بالا و رسیدن به مشارکت مردم در فرایندهای توسعه روستایی، پیشنهاد می شود که وزارتخانه توسعه جامعه و وزارت کشور باید بنگاه دولتی باشند که مسئولیت انجام این وظیفه را بر عهده گیرند. چرا که، قانونمندی لازم را دارا بوده و از نیروی صاحب صلاحیتی که قابلیت تبدیل شدن به مدیران را داراست، برخوردار می باشند.

فهرست منابع و مآخذ:

- ۱) ای. کلنسون، افبتری. نظامهای نظارت برای پژوههای توسعه کشاورزی روستایی، مترجم: قدرت... معمارزاده، تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۷۱.
- ۲) ملک محمدی، ایرج. مبنای ترویج کشاورزی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۲.
- ۳) زرنگار، حمیدرضا، مقدمه ای بر کاربرد ارزشیابی مشارکتی در بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی دوره های آموزشی - ترویجی دامپوری (مطالعه موردی روستای گمرگان شهریار)، مجله جهاد، شماره های ۲۳۵-۲۳۴، ۱۳۷۹.
- ۴) کریمی دهکردی، اسماعیل. مشارکت تحقیق ترویج و کشاورز، تهران: انتشارات مؤسسه توسعه روستایی، ۱۳۸۰.
- ۵) یدقار، امیرمحمد. مشارکت مردمی در توسعه اجتماعی، مجله جهاد شماره های ۲۰۹-۲۰۸، ۱۳۷۷.
- ۶) عمانی، احمدرضا. کاربرد PRA در تعیین نیازهای آموزشی آبخیزداران (مطالعه موردی روستای گرداب در استان خوزستان)، مجله جهاد شماره ۲۵۴، ۱۳۸۱.
- ۷) یادساز، محمود و هادی ویسی، فرایند ارزشیابی مشارکتی، مجله جهاد شماره ۲۵۶، ۱۳۸۲.

8) Champers, R. (1992). Rural appriaisal: Rapid Relaned and participatory. Discussion paper. 311, sussex lnstitute of developmeni studies (IDS), october, 1992. 13- 15

9) campos.j & praline.f (1996) participatory evalaation Draft prepared for the unDp, February, 21.

10) Inter American Development Bank/Banco Interamericano desarrollo, Resourse Book on participation SECTIONVII: methodologies, Approaches And thechnoques for participaation.

11) caroly, jones. PRA in cental Asia coping with change (1996). Instiute of deve deve Bpment studies susse.

پی نوشتها:

- 1- Deve lopment Education leadership Team.
- 2- Farmer paticipatory research.
- 3- Participatory Analysis and learning methods.
- 4- Participatory Research methodlogy.
- 5- Partici patory Action Research.
- 6- Partici patory technology development.
- 7- Planning for real.
- 8- Rapid Appraisal.
- 9- Rapid Assess ment ' Techniques.
- 10- Rapid catchment Analysis.
- 11- Rapid organiza tional Assessment.
- 12- Rapid Rural Appraisal.
- 13- Soft multi- pers pective Appraisal.
- 14- Rapid systems methodology.
- 15- Rapid Assessment procedure.
- 16- Process Documentation